

הביוגרפיה של משפחת אריה, מאת צ'לבי משה אברהם אריה ה-II

פרק 4: מותו של משה אריה, פרעות והרס בעיר וידין, אברהם אריה יוצא שוב לנדוד.
התקופה שמכסה פרק זה: 1783 - 1791

הקדמה מאת המתרגם, יוסף עוזי לוי

בפרק זה המשך קורות חייה של משפחת אריה בעיר וידין שבצפון בולגריה בשנים 1783-1791. אלו הן שנים של שגשוג והצלחה למשפחה, בחסות השליטים התורכים, והיא אף רוכשת בית למגוריה במצודת וידין, מרכז השלטון העות'מני. ברם בסופו של פרק זה, נחרבת העיר בידי פורעים ומרבית בני המשפחה נאלצים לעזוב את העיר ולחפש את עתידם במקומות אחרים. נקרא, בין היתר, על אודות המינהגים והטקסים סביב לידת שניים מבניו של אברהם, בהם המיטה המוגבהת והמקושטת שבה שכבה היולדת ועל מנהג שמירת היולדת, על תיאורי לבוש מפורטים של בני המשפחה, ועל האבל והמינהגים עם מותו של אבי המשפחה, משה. גם בפרק זה המחבר, בכמה מאמרים מוסגרים, משתף אותנו בהגיגיו על אודות תפקיד המזל בעולמנו, טבען של הנשים היולדות אז ובזמנו שלו¹ ומינהגי הצניעות והאיסורים שחלו עליהן, ועל טיבו של תהליך ההזדקנות. כמו כן, כמורה להיסטוריה מעת לעת, הוא מספר לנו על אודות ההתרחשויות בזירה הבינלאומית שהביאו בסופו של דבר, לחורבן העיר וידין.

בסיומו של הפרק, אברהם אריה, הבן הצעיר וגיבור הביוגרפיה, הולך ברגל לסופיה. בפרק הבא נקרא על שהותו שם, קרוב לשנה, בטרם יתגלגל לסמוקוב, המקום בו מתרחשת העלילה המרכזית - קורות חייה של משפחת אריה מן העיר סמוקוב שבבולגריה.

המשך קורותיה של משפחת אריה בווידין, תרגום עמודים 29-55:

5543 (1783)

בשנה זו, סניור משה א' אריה התמיד בעסקיו, התהלך מרוצה ושמח בחלקו לראות שעסקיו משתפרים, מוקף בשלושת בניו, כולם בריאים ומחונכים היטב מכל הבחינות, כולם נשואים, וכל כלותיו טובות ומכובדות. כל בניו איתו סביב שולחן אחד, כך שהיה תמיד שמח ומאושר.

מאותה עת ואילך, בימי שני וחמישי, הסניור משה היה הולך שעתיים ביום לרב העיר אשר בבית המדרש, והיו לומדים תלמוד. ובשאר הימים היה מבקר את מכריו, החכמים התורכיים, **הבגים והמולות**, אשר קיבלו אותו ברוב כבוד. שיחותיהם היו ברובן על אודות הלימוד, ומעט מאד על המסחר. במקרה ועבר

¹ יש לזכור כי הכרוניקה נכתבה בין השנים 1901-1913, למעלה ממאה שנים אחרי קורות המאורעות שבפרק הזה, והמחבר עורך כל העת השוואות בין שתי התקופות.

שבוע בו הוא לא הגיע, היו הם באים בעצמם לחפשו. גם הסניור משה למד מהם דברים רבים. הוא עשה זאת כי בניו הובילו את החנות יותר טוב מאביהם.

את כל הרכישות של צורכי מחייתם הפקידו בני המשפחה בידי סניור משה, שמנע מהנשים סבל מיותר - כל מה שביקשו הביא להם מיד, מבלי לסרב כלל. כך היה עם הבגדים - הוא דאג להכין לכולם, מן הגדול ועד הקטן ביותר. בעבור כלותיו הכין בגדים דומים, כדי שלא תקנאנה האחת ברעותה, וזאת עשה להנאתן ולפי טעמן. הוא לא נתן להן לשרת אותו בכל דבר שהוא. אם היה רוצה לשתות מים, היה קם ולוקח בעצמו, מבלי לבקשן. כזה היה אופיו.

תיאור לבושו של משה אריה

וזו הייתה צורת הבגד אותו נהג הסניור משה אריה ללבוש: על הראש מצנפת רבנים, לאות שהיה חכם², על גופו, ראשית "טומן" (צורת מכנסיים רחבים), גלימה (חסרת שרוולים) ארוכה מבד מעולה תוצרת דמשק, את מותניו הידק באבנט (chal) מצמר, גם מתוצרת דמשק, אפודה מאריג משובח, דהיינו מעילון קטן וקצר שמסתיים במותן, ולבסוף גלימה ארוכה מאריג משובח, המגיעה עד לרגליים. נעליו היו ערדליים צהובות מעור, בצורת מגף ללא סוליה, ואחר כך נעלי בית עבות מעור, בצבע אדום או צהוב. בחורף הוסיף מעיל מכוסה פרוות משובחות, ומעל גלימה. היו לו בנפרד בגדים לשבת ובגדים לכל המועדים. היו הבגדים לקיץ, כמו אלה של החורף, וכל הפרווה המשובחת שבה התעטף, מעילים שכולם מבד משובח, כל אחד בצבעו, ולפיכך היו לו ולאשתו הרבה מיני מלבושים.

(1784) 5544

הייתה זו שנת 5544 כשסניור משה א' אריה יצא שוב לקונסטנטינופול כדי לערוך קניות עבור החנות. הוא הגיע לאדירנה, הודיע לסניור נבון שהסניורה בוכרו בהריון, והזמין אותו שיבוא ללידה. הם שמחו מאוד על ההריון, וסניור נבון ביקש מסניור משה א' אריה שבדרכו מקונסטנטינופול יסור שוב לאדירנה כי הוא רוצה לשלוח עמו אי אילו מתנות קטנות לבתו האהובה. אחרי יומיים באדירנה המשיך לקונסטנטינופול, ועם סיום כל רכישותיו שהה בקונסטנטינופול 15 ימים נוספים, כדי להכיר אי אילו בעלי השפעה בקונסטנטינופול ולמסור להם מכתבי המלצה חתומים מן **הבגים** של וידין. מטרתו הייתה לעזוב את וידין ולהתיישב בקונסטנטינופול, אך הדבר לא התאפשר, אינני יודע מה הסיבה שבעטיה לא הצליח להשיג את מטרתו.

לכן עלינו להאמין שקיים בעולם מזל וצרכים להאמין בו. לפי מה שייכתב בהמשך, עוד תקראו על הצרות שיבואו. כי הייתה לו תחושה מוקדמת שעליו

² רב ספרדי

לצאת כבר מהעיר וידין. אלא שסודות כגון אלה, רק אדם אחד בעולם ממשיך לשמור אותם³. והמזל, ידו על העליונה, רוצה לומר, שכל אחד רק על פי מזלו, כך יעשה. על אודות אותה מטרה כאמור, הוא לא סיפר לילדיו. מאוחר יותר הם כבר הבינו, אבל לא אמרו מאומה לאביהם.

סניור משה, הגיע לאדירנה בהתאם להבטחתו. קרובי כלתו, סניורה בוכורו, שלחו איתו אי אילו מתנות, ובלי לעצור באדירנה המשיך לווידין ולעסקיו כתמיד, ללא שום שינוי. בשבתות ומועדים לא פתח את חנותו. בנסיעתו הביא לכל אחד מבני ביתו בגדים, על פי אופנת קונסטנטינופול, שלא הגיעה לווידין. את הבגדים החדשים שהביא להן לא הירשה ללבוש כשהלכו לבקר את חברותיהן כדי שלא תתפתח קנאה, כי לקרובים לא היו כאלה. הן לבשו את הבגדים החדשים כשהיו לבד בבית, בימי החג. כך עשו גם הגברים.

[משה אריה רוכש בית במצודה](#) (1785) 5545

בשנת 5545 רכש סניור משה א' אריה בית, בנוי ומוכן, כולל חמישה חדרים גדולים ומעין חצר בתוך המצודה⁴. הבית שהיה שייך לתורכי מסוים מן הבגים של וידין, נרכש במחיר 450 גרושים, שנפרעו תוך שנה וחצי. הרכישה הביאה למשה שמחה, כמו גם לכל בני ביתו. בין התורכים היו דיבורים שלא לאפשר לו לקנות את הבית, אבל הוא פנה אל רבים ממכריו הבגים - נותני חסותו, בבקשה להתערב לטובתו. הוא נקט פעולה זו כי התורכים שגרו בשווקים לא אפשרו למי שאינו תורכי לגור שם. לאחר שקיבל את כל מסמכי הבעלות, עשה שיפוץ קטן בבית ועבר לגור בו, והיה מרוצה מאד. ביום שבו עבר אל הבית הזמין רבים מחבריו וכן את החכמים, האכילים והשקה אותם, ולחכמים נתן במתנה מתנות כסף, ובתוך זמן קצר ריהט את הבית כולו, בכל מה שנחוץ. הוא ובניו, ילדיהם וכל משפחותיהם חיו שם יחדיו.

[בן בכור נולד לאברהם אריה](#)

סניורה בוכורו, אשת סניור אברהם ה-1, הראשון שבא לסמוקוב, שהייתה בהריון באותו זמן, הגיע יומה ללדת. בני הבית עשו את כל ההכנות, כגון, אירגון המיילדות התורכיות, וכל מה שנחוץ. בקלות רבה ילדה בן, והייתה שמחה גדולה לכל המשפחה. הכינו לילדת מיטה גבוהה, מעוטרת בקישוטי זכוכית מוזהבים ובבדים משובחים⁵. היולדת שכבה בה שמונה ימים, מטופלת היטב. כל יום ביקרו אותה קבוצות של נשים יהודיות מהעיר וידין, כל המבקרות

³ הכוונה כנראה שרצונו של משה אריה לעזוב את וידין היה סוד גלוי (וראו לפי ההמשך שבניו כבר ידעו את הסוד אך לא דברו עליו)

⁴ עוד מימי קדם וידין הייתה ידועה כעיר מבצר. התורכים אף חזקו את המצודה שלחוף הדנובה.

⁵ המיטה המוגבהת המעוטרת ב-brozlados (כלי זכוכית עם עיטורי זהב), שבה שכבה אשתו של אברהם אריה, מייסד השושלת, היא אחת מסמלי העושר של המשפחה. המיטה עברה מווידין לסמוקוב, ובה שכבו כמה דורות של יולדות לבית אריה. סביב המיטה נקבצו הגברים ששמרו על היולדת בהתאם למסורת, והמבקרות שבאו לבקר אותה, בכל שמונת ימי "השמירה" בהם שהתה היולדת במיטה, וראה להלן.

התקבלו בכבוד רב ולכולן הגישו דברי מתיקה, בהם ריבה שהוכנה במיוחד עבור היולדת, היא קונפיטורת התפוז⁶. בלילות באו הגברים להשגיח על היולדת, שיחקו בקלפים ומשחקים אחרים. כל בני הבית, הגברים כנשים הביאו ליולדת ולרך הנולד מיני מתנות. אבי היולדת שלח גם הוא מתנות רבות. ביום הברית בביתו של משה א' אריה, הוא ערך מסיבה, הזמינו אנשים רבים, נתנו לאכול לחבריהם ומתנות לנזקקים רבים. לבן קראו צ'לבי משה, והאם עצמה היניקה אותו וטיפלה בו.

(כמנהג אותם הזמנים, ובשל הכבוד הגדול שרחשו, הייתה זו בושה גדולה לצעירות לעשות העוויות בפני היותר זקנות. ומאחר שטבעי הוא שהיולדות עלולות לעשות כל מיני העוויות, ומכיוון שהייתה זו בושה גדולה מאד, כיסו את פניה בצעיף כדי שלא יראו את העוויות שהיא עלולה לעשות, וכך גם נתנו אומץ ליולדות, אך הן לא אמרו דבר. כך נהגו בלידות הראשונות)

5546 (1786) משה אריה מעביר בהדרגה את ניהול העסקים לבניו

כפי שכבר כתבתי קודם, שני הבנים הגדולים, הסניורים שמואל ויצחק, היו עם הסניור משה א' אריה בחנות. בשנה זו הוא הביא לחנות גם את בנו הצעיר, הסניור אברהם ה-I. לא היה עוד צורך שימשיך ללמוד, כי כבר קבל את הדיפלומה של **חכם שלם**⁷. שלושת האחים המשיכו בעסקים עם כוח רב ובלי להתעייף, באחדות דעות, תוך מתן כבוד רב האחד לשני, בהתייעצות ביניהם ותמיד ללא כעסים. בראותו אותם כך, הסניור אביהם בכה משמחה, ותמיד מייעץ ואומר להם רק זאת: "בנים, שמרו על האחווה".

סניור משה אברהם אריה אמר לבנו הגדול סניור שמואל, להתכונן לצאת ביחד עמו לנסיעה לקונסטנטינופול, כדי להראות לו את המקומות בהם ערך קניות, וגם להציגו בפני כל מכריו בערים שבהם עבר, כמו גם בפני הסוחרים בשווקים של קונסטנטינופול. כוונת סניור משה הייתה שבהמשך הוא עצמו לא ייסע יותר לקונסטנטינופול. וכך היה, כעבור ימים אחדים הם היו מוכנים, ויצאו יחדיו, האב והבן. להיכן שהגיעו בדרכם היה האב מציג את בנו וממליץ עליו בפני כל מכריו, ולימד אותו את כל הנחוץ. הקניות שערך היו כולם בכסף מזומן. בנסיעה זו נטלו עמם כמות כפולה של כסף בהשוואה לסכום שלקח עמו סניור משה כשנסע לבדו. כשהגיעו לקונסטנטינופול, ערכו קניות גדולות יותר וגם קנו אי אילו סחורות חדשות. בסוף נותרו להם ימים אחדים כדי לטייל ולהראות לסניור שמואל את המקומות החשובים בקונסטנטינופול. אחר כך המשיכו לאנדירנה, עשו עוד כמה קניות קטנות של תרופות וחזרו לווידין.

⁶ dulce de NARANDJA

⁷ תואר כבוד גדול במיוחד לרב ספרדי

שלושת האחים עמלו באהבה רבה ונענו לכל מה שנדרש מהם בחנות, כך שעסקיהם התרחבו תמיד. אביהם, הסניור משה, התהלך מלא סיפוק לראות את בניו מאוחדים, ונראה שלא היה הולך בעצמו הרבה לחנות. היה בא בשעות הערב, בשעה 12 לפי שעון תורכיה⁸, כאשר החמה כבר שקעה. כאשר סגרו את החנות היה אוסף את כספי המכירות שנעשו במשך היום ורושם אותם בפנקסון קטן שנשא בחזייתו. אז היה עושה דרכו הביתה. לא היו לו ספרי הנהלת חשבונות. הגברים היו באים בבוקר לחנות, ונשארים שם עד מאוחר. מן הבית הביאו להם בצהריים דבר מה לאכול. הנשים היו אוכלות לבד בבית, ואחרי שאכלו לא הלכו לבקר את חברותיהן. הן שמרו על האיסור (חָאָרֵם) על פי המינהג התורכי, והיו לובשות פרדג' (בגד עליון), שהיה מאריג או מבד משי, ועל הראש שמו יאשמק (רעלה), מאריג לבן משובח ועדין, שכסתה גם את הפנים בהשאירה רק את הפה חשוף. כך נהגו להתלבש כל הנשים היהודיות, אך הנשים הנוצריות לא התלבשו כך. כמו כן תורכים ונוצרים לא נכנסו לבתי יהודים בלי לדפוק בדלת, עקב האיסור (חארם) על פי המנהג התורכי. מאוחר יותר, עקב אותו האיסור, התגבש הנוהג לפיו אפילו יהודים לא נכנסו לבתי יהודים בלי לדפוק בדלת. בשעה 11 בערב לפי השעון התורכי, היה צריך להיות בבית, ומאוחר מכך נשים לא התהלכו בחוצות. גברים לא הורשו להתהלך בלילה ללא פנס. כאשר פגשו השוטרים גברים ללא פנס, כלאו אותם בבית הסוהר ולמחרת העמידו אותם למשפט שגזר עליהם חודש מאסר או קנס 100 גרושים כפיצוי. חוקים אלו נועדו לשמור על השקט.

5547 (1787) לידת בנו השני של אברהם

בשנת 5547, סניורה בוכורו, אשת סניור אברם ה-I ילדה בן שני ולרגל הלידה הגיעו סניור נבון ואשתו מאדירנה. הלידה התנהלה כמו הראשונה, באותה המיטה מוגבהת המעוטרת בהרבה⁹ bruzlados, וכן באה לבקר העיר וידין כולה. הנשים באו במשך היום והגברים בשעות הערב. בלילות היו הצעירים באים להשגיח על היולדת והיו שרים, משחקים ושמחים. כמו כן שלחו כל בני המשפחה הרבה מתנות ליולדת. גם סניור נבון ואשתו הביאו עמם הרבה מתנות, מערכת לבוש לרך הנולד, כולה מבד משובח עם קישוטים מוזהבים לפי מנהג אדירנה. בשבת, כשהיולדת הייתה במיטה, הגברים באו לבית הכנסת. אבי הרך הנולד קנה "גבאיות" (עליות לתורה), קרא בספר התורה בפני קרובי משפחתו, ואלה קנו מצוות עבור אבי הרך הנולד. בבית הכנסת היה מנהג שלפיו בשבתות בהם חגגו לידות או חתונות, החזן שר **אל נשמת** עם קדיש. אחר כך הזמינו אל העזרה של בית הכנסת, מבין תלמידי הכולל רק את אלה שהיו נשואים. הם ישבו על ספסלים שהיו מיועדים לכך, ורבני העיר דרשו בהתאם לפרשת השבוע ומעט על אודות המאורע הנחגג. אחר כך החזנים שרו קידוש

⁸ המחלק את הזמן בין זריחה לשקיעה ל-12 שעות

⁹ Bruzlados – עיטורי זכוכית מוזהבים בהם היו מעטרים את מיטת היולדת

לשבת, והפרנסים של החברה הקדושה¹⁰ חלקו את הכיבוד על גבי מגשי נחושת. תחילה הגישו ג'נט, דהיינו מעין לביבות בצק עם ביצים, כמה מהם מומתקים, ואחר כך הגישו לכולם במגשים אחרים, ביצי חמין שצריכות להיות מבושלות היטב עד שנעשות אדומות. אחר כך הפרנסים, ובידיהם בקבוקי כסף ושתי כוסות מכסף, כשכל כוס מכילה 25 דרמות שהם 75 גרם של ראקי בדרגה של 18/20, מזגו מהן לכולם, וכל אחד לקח בידו כוס ולפני ששתו ברכו האחד את השני בברכת **שבת שלום**. וכשסיימו, אבי הרך הנולד נעמד לפני דלת לקראת יציאתו, וכל הציבור ברח אותנו במחווה של הצדעת **temena**¹¹ באומרם **בסימן טוב**. וכל הציבור הזה בא היישר אל בית היולדת, התיישבו בחדר בו שכבה היולדת - באו הגברים בלבד בלי הנשים מפאת החארם (האיסור) עליו שמרו - והגישו לכולם דברי מתיקה, עם פלח של קונפיטורת תפוז¹², ואמרו לה שוב **בסימן טוב**, והלכו כל אחד לביתו. לפרנסים שנשארו בעזרה של בית הכנסת הגישו מאכל ושתיה כמו לשמשים, אלא שהייתה להם פריווילגיה נוספת - הם קבלו שתי ביצים ושתי כוסות ראקי. אחר כך הגישו גם לשמשים, ואחר כך באו ביחד הפרנסים והשמשים אל בית היולדת לבקר אותה. בהיכנסם דרך השער ברחוב, כדי להודיע לכל אנשי הבית שהפרנסים באים, שניים מהשמשים הבכירים קראו בקול גדול **בסימן טוב**. בעלי הבית יצאו לקבל את פניהם והובילו אותם לחדר היולדת והגישו להם מאכלים מתוקים עם קונפיטורת תפוז בפלחים גדולים יותר. בשל הפריווילגיה שהייתה להם נתנו להם גם כוס ראקי, והלכו לביתם. כך עשו גם בטקסי נישואין. בצהרי יום באו החברים לאכול ועמם גם החכמים והחזנים. הם אכלו לשובע ושתו לרוויה, והחזנים שרו פזמונים רבים. המינהג בחגיגות כאלה היה שהגברים והנשים אוכלים בשולחנות¹³ נפרדים. זו הייתה צורת מעשה השולחנות: היו פורשים באמצע החדר ליד הספה מפה, ובאמצע המפה דרגש נמוך ומעליו טס נחושת עגול ובאמצע הטס שתי ככרות לחם עם סכין ומלחיה כדי לומר ברכת "המוציא", אותה ברח הזקן ביותר בבית, או בעל הבית. מסביב לטס פזרו מפיות לניקוי הידיים ועל הארץ מסביב לשולחן שמו כריות וישבו כולם על גבי כריות המונחות על הארץ. באמצע הטס שמו צלחת אוכל וכולם נטלו בידם מאותה הצלחת ואכלו. כך היה בחדר היולדת, וליולדת נתנו לטעום כל מיני מאכלים קלים. גם ביום הברית הגיעו אורחים רבים. לבן קראו **יוסף** כפי שנדרש, כי זה היה שמו של **סניור נבון** אבי היולדת, שהרי המינהג היה ששמו של הילד השני הוא מצד אם הילד ויש לה זכות לקרוא לו בשם הוריה, וזאת בצד זכויות אחרות.

¹⁰ במקור HEVRA KEDUCHA, יתכן כי במשמעות קהילה קדושה = הקהילה היהודית. ולא דווקא בהקשר למתן שירות לטיפול במתים.

¹¹ במקור temena היא מילה ממקור תורכי שנטמעה בלדינו, מופיעה פעמים רבות בכרוניקה. מדובר במחווה הצדעה באמצעות קרוב היד אל הפה וממנו למעלה אל למצח לאות ברכה.

¹² או לחילופין חושחש או תפוז מסוכך

¹³ כפי שהמחבר מסביר להלן המושג meza – שולחן אינו כמשמעותו המקובלת בימנו. שולחן הינו המתקן שסביבו אכלו וכמוסבר להלן, היה מדובר אז על מגש המונח על דרגש נמוך, על גבי מפה הפרושה על הרצפה.

לעניין אותם הליכות ומינהגים ששררו בזמן ההוא אל מול היולדות, שלא מתאימים כלל לזמננו, יכול כל קורא להעלות תמיהה. וזאת לדעת, שטבע היולדות באותם זמנים היה שהן היו כל כך בריאות וחזקות, דבר שאף אדם לא יכול לתאר לעצמו. בזמן ההוא 90% מהיולדות, תוך יומיים מיום הלידה כבר היו בריאות, כמו בנות הכפר בזמננו אנו. שהייתן במיטה הייתה כדי שיבקרו אותן, וגם על מנת לקיים את מנהג שמונת הימים עד הברית. היו הרבה יולדות שבימי חמישי ושישי, כשנשים לא באו לבקר כי ניקו את ביתן והכינו אוכל לשבת, היו יורדות מן המיטה, מטאטאות ורוחצות את החדר בו שהו ורק סגרו את הדלת כדי שלא יראו אותן. היולדות שילדו בנות¹⁴, לעיתים כבר ביום השלישי קמו מהמיטה וטיפלו בבית. והכל היה כמקודם, רק נוסף עוד תינוק, וכלום לא קרה להן.

(1788) 5548

בשנה זו, שנת 1788, היו שלושת האחים עסוקים במרץ בענייני החנות והיו מרחיבים את העסקים ברציפות. ההתקדמות הייתה כה רבה עד שהיה צורך להרחיב את החנות, והם לקחו צוות עובדים. אביהם היה מלא שמחה ולא בא הרבה לחנות ואף לא היה מלמד אותם דבר. שלושת האחים כרתו ביניהם הסכם חלוקה בקשר להובלת עסקי החנות, כשכל אחד משלושתם קיבל כיוון פעולה משלו. לשביעות רצון אביהם הם ערכו הסכמים, בהם הצהירו על ההון של סניור אבא ועל חלקו של כל אחד ברווחים. הם קבעו שכל אחד ימסור חצי מהרווחים לאבא, בעבור ההוצאות שיהיו לו, בגין צרכי אחזקת הבית עבור כולם, כל זמן שיהיו סמוכים על שולחנו, ועבור הלבוש שיוציא האב עבור כל אחד מהם על חשבוננו. המחצית השנייה שנותרה נועדה לשלושת האחים, בחלקים שווים. באשר להסדרים בחנות, **סניור שמואל** עסק לבדו ברכישת הסחורות ובאדמיניסטרציה של עסקי החנות בכללותם, **סניור יצחק** הוביל את החשבונות ואת הקורספונדנציה, ו**סניור אברהם** את מכירת הסחורה בקמעונות, ודיווח לסניור שמואל על אודות הסחורות שהיו חסרות בחנות. שלושתם, יחד עם אביהם נתנו תוקף להסכמים הללו והמשיכו בעסקים. הם היו תמיד מפיקים רווחים ומרחיבים את עסקיהם, הכול באחוזה הרמונית אותה שמרו עד לרגע האחרון, וכולם כאחד עבדו ללא לאות. וסניור אביהם למראה כל זאת היה מלא סיפוק ושמחה. הוא יצא לשוק בחלק מהימים והיה הולך בעיקר אל הבגים התורכים להעביר את הזמן. כמו כן הלך לבית המדרש כדי ללמוד גמרא, וכפי שנאמר, הוא ידע היטב את תלמודו.

¹⁴ מתבררת כאן ההפרדה המגדרית בין לידת בנים ללידת בנות. אחרי לידת בן היולדת מחויבת לשהות 8 ימים במיטה, עד הברית, על מנת לקיים את מנהג ה"שמירה". בעוד שאחרי לידת בת היולדת עשויה לקום מן המיטה ולחזור לתפקוד רגיל, על פי מצבה.

הבן הגדול סניור שמואל, עשה בהסכמת כולם הכנות לנסיעה לקונסטנטינופול ובאותו זמן ללכת גם לבורסה¹⁵. תוך מספר ימים, כשהיה מוכן יצא למסע, ולאחר ששהה בקונסטנטינופול וסיים את כל קניותיו שהיו גדולות במיוחד, נסע גם לבורסה. שם מצא סחורות רבות המתאימות לחנות, כמו מגבות לניקוי הפנים וסוגים של מגבות לאמבט, וכן סוגים רבים של סחורות אותם ייצרו בבורסה, מוצרי ביגוד ורהיטי בית וסחורות נוספות, הכל במחירים סבירים. כך יכול היה לבצע רכישות גדולות ולהתחרות בסוחרים רבים של סחורות כאלה בווידין.

משה אריה נופל למשכב (1789) 5549

בשנת 5549 כשראה סניור משה א' אריה את בניו מובילים את החנות די הצורך, לא ירד עוד לשוק ולא ביקר עוד בחנות. הוא שהה בבית ורק בערבים, כשבאו בניו הביתה הם דיווחו לו על כל מה שקרה במשך היום. אבל זה לא היה טוב לבריאותו, ומיום ליום נחלש יותר. אפשר לומר שיכול להיות שזה קרה כי הוא התנתק לגמרי מפעילות גופנית שעשה כאשר היה בחנות. רוצה לומר שלא טוב לו לאדם שיעזוב את עבודתו, ו(מוטב לו) שיעמול עד זקנתו, בין אם בכוחות גופניים, ובין אם במוחו, וכשאלה חסרים לגמרי עלול להיחלש מחזור הדם, ובאות החולשות. הוא לקח סוגים רבים של מרקחות, כי באותם הזמנים לא היו רופאים כמו היום. היו מומחים שרק הם ידעו להכין את המרקחות, וגם ידעו למה להשתמש בהן. אבל כל אלה לא עזרו לו כלל והוא הלך ונחלש, ומאחר שהיה מאד בריא נשא בסבלו. אך החולשה שפקדה את סניור משה גרמה לילדיו צער רב.

סניור משה שראה את בניו חרדים, תמיד ייעץ להם לא להתייאש, שבקרוב תחלוף מחלתו, שלא יידחו את עסקיהם ושיהיו אמיצים, אחרת עלולים להיגרם כל מיני נזקים. ובניו המשיכו כמקודם, אלא שהיו חוששים לאביהם. כך היה מצבו קרוב לשלושה חודשים ואחר כך הכול עבר לו. כל יום בבוקר בא לחנות לשעתיים ואחרי הצהריים לשעתיים נוספות, כדי להשתעשע מעט. כך חלף זמן מה.

הנשים בבית היו כולן מאד מאוחדות ולא היו ביניהן מחלוקות. הן לא התלוננו אישה על רעותה, אף אם מי מהן לא מיהרה לבצע את עבודת הבית. הן עשו את עבודות הבית בדייקנות ובחריצות, מבלי להתעייף, ונזהרו מאד האחת בכבוד חברתה. לחותנת לא נתנו לעבוד, ועשו עבורה כל דבר שביקשה מצרכי הבית. כל הכלות כבדו אותה, שמעו בקולה וגם היא אהבה אותן ולא התלוננה כלל על כל מיני טעויות שעשו. לא היו להן בבית נערות כדי לשרתן או לעזור להן בעבודות הבית. הן עצמן עבדו בכל עבודות הבית, ניקו, הציעו את

¹⁵ עיר בצפון מערב תורכיה

המיטות ועוד. בחדר החותנת עבדו הכלות, כל אחת מידי יום. כך היה גם בעריכת השולחן ובהבאת הארוחות, כל אחת מידי יום, ולא היו ביניהם מריבות. באותו אופן היו גם הגברים מאוחדים בכל התחומים, ולכן מאושרים ומרוצים.

(1790) 5550

בשנת 1790 - 5550 היו שלושת האחים ממשיכים במרץ את עסקיהם ותמיד היו מרחיבים אותם, כך שהפכו לסוחרים היותר גדולים של וידין. בין התורכים היו אנשים שקינאו בהם ובקשו להרע להם. אך הם חשו בכך מהר, ידעו להגן על עצמם היטב, ולא דחו מאומה מעסקיהם.

הסניור שמואל, שעל פי הדיווח שמסרו לו אחיו, נוצר בחנות מחסור בסחורות, נאלץ לנסוע שוב. וכך היה, הוא התכונן ויצא שוב לקונסטנטינופול ובורסה כדי לערוך קניות. לנסיעה זו הכין סכום גדול יותר מאשר קודם. אחרי שסיים לערוך את קניותיו נשאר הסניור שמואל בקונסטנטינופול ובורסה כמה ימים, כדי להכיר אי אלה סוחרים יותר גדולים, וללמוד מהם שיטות מסחר עדיפות. וכך היה, הוא למד הרבה דברים חדשים, וכשבא לווידין עשה שינויים בחנות.

תיאור לבושם של האחים אריה ונשותיה

הלבוש של שלושת האחים כלל תרבוש גדול עם גדיל משי שחור שחבשו על ראשיהם, ומעל כרוכה חגורה אדומה, כמו המצנפת שלבשו התורכים בתראקיה. ראשיהם היו מגולחים למשעי, בהותירם פאת לחיים, חתוכה בצורת האות דלת, את זקניהם לא גלחו אף לא גזזו. על רגליהם נעלו אנפילאות (נעלי בד) ונעליים אדומות או שחורות. בגדיהם כללו: אברקיים¹⁶ מאריג, מעליהם גלימה ארוכה חסרת שרוולים (anteri) מ-dimikaton¹⁷, חגורה הדוקה על המותן, ומעל - אפודה מבד ומעליה גלימה מבד, ולחורף מעיל פרווה עטוף בסוגי פרוות. כמו כן היו להם בגדים מיוחדים לשבתות ומועדים. כמו כהני הדת באזור שלבשו sarik¹⁸ גם הם לבשו בבתיהם boneta (מצנפת רבנים). את אותם הבגדים שהיו לאבות לבשו גם הבנים ולא שינו את האפנה. גם לנשים הייתה תמיד אופנה אחידה של בגדים שלבשו. **הזקנות**, על ראשן סודר¹⁹ שצורתן מצנפת מחודדת, שבקצה שלה גדיל משי או רקמת זהב וכסף. את הסודר עטרו מסביב צורות של **ברוזלדוס** (קישוטי זהב וזכוכית), מלאכת מחשבת, ורקמת זהב וכסף, ושבצו מיני **דוקטים** (מטבעות זהב ישנים) קטנים וגדולים, ותכשיטי פנינים ויהלומים. **הצעירות** התלבשו בערך באותה צורה, אלא שהייתה פשוטה ויפה יותר ובנוסף היו מעטרים ביותר ורדים, **ברוזלדוס** ופיסות

¹⁶ מכנסיים רחבות נוסח המזרח

¹⁷ סוג של בד כותנה

¹⁸ sarik מצנפת של איש דת מוסלמי

¹⁹ כיסוי ראש לאישה

אריג בעיבוד עדין עם רקמות חוטי זהב ומילאו את הקדקוד (הפונפון) כולו בפנינים טובות ותכשיטי יהלומים ואבנים טובות. הן היו עטופות עד לאזנים למען לא יראו שערותיהן. לבושן היה גלימת אריג חסרת שרוולים (anteri) ובה שלוש כנפיים המעוטרת ברקמת זהב וכסף וחוט זהב, ואברקי משי מבד שכולו עשוי בעבודת רקמת חוטי זהב, ומעל זאת אפודת בד מאריג משי עם שרוולים רחבים שהיתה עשויה כולה בעבודת יד עם רקמת חוט זהב. כשיצאו לביקור הן לבשו מעיל קצר (לסוטה) בצורת גלימה ארוכה, מעשה חושב, על הטליה (הגזרה) כולה, והכיסים והשרוולים כולם עשויים רקמה מחוטי זהב וכסף וגדילי זהב. הרגליים עטויות בגרביים דקות צבועות בהרבה מיני צבעים מצמר, בצורת וורדים עשיות בעדינות רבה בעבודת יד. נעליהן היו אנפילאות עור דקות ועדינות מאד ופני הנעליים כולן מעובדות במשי וחוטים אחרים, ומעל הכול כשהתהלכו בשווקים לבשו פרג' (בגד אישה עליון) עם רעלה יפה.

מותו של משה אריה 1790 - 5550

סניור משה א' אריה חלהקלות. בניו הוטרדו לראות את אביהם הולך ונחלש מיום ליום. הם זימנו רופאים רבים של הזמן ההוא כדי לרפאו אך הם לא עזרו לו כלל. עד ששכב במיטה בלי שום סבל או כאב, רק עם חולשה גדולה, במשך כחודש ימים, מבלי שקם אפילו פעם אחת. בוקר אחד מצאוהו מת. כל הרופאים שטיפלו בו לא הביאו כל תועלת. באותו היום סידרו לו הלוויה. על פי מנהג היהודים בהלוויותיהם, העיר כולה נוכחה בהלוויה. (על פי המינהג באותם זמנים סגרו את השוק כולו כדי ללוות את המת). כל החכמים והחזנים שרו קינות בהלכם לפני המת, והציבור כולו הלך אחרי המת אותו הובילו ארבעה גברים. ושלושת האחים נתנו הרבה צדקה לחכמים ולחזנים ולכל נצרכי העיר. שמרו על שבעת ימי האבל, יושבים על הארץ וכל יום באו 10 חכמים שקראו משנה, זוהר, תהילים והתפללו מנחה וערבית במניין. בכל בוקר הלכו לבית הכנסת לתפילת שחרית. בכל יום משבעת ימים האבל בהם ישבו בבית, בא לבקרו הכולל של וידין כולו. כן באו אליהם קבוצות של גברים ונשים. בערבים באו אחדים מחבריהם עם אוכל והיו אוכלים יחדיו ליד השולחן, כי בביתו של המת היה אסור לבשל במשך שבעת ימי האבל. כאשר קמו מן השבעה הלכו כל הגברים והנשים לבית העלמין והקיפו את הקבר. הנשים בכו שוב בקול גדול, שרו קינות שהיו מוכנות מבעוד מועד אצל הנשים שידעו לקונן, ואחר כך קראו החכמים כמה פרקי משנה. אחר-כך באו הביתה והחכמים שוב למדו לציון סיום תקופת האבל של שבעה ימים. אחר כך נתנו לאכול לכל חבריהם, לחכמים לחזנים ולמשרתים בקודש, ופתחו שולחנות רבים לאביונים, בהם גברים ונשים. כך גם עשו בסיום תקופת האבל של חודש. במשך כל השנה לא יצאו לבקר אף אחד, לבשו בגדי אבל, והלכו כל יום לבית הכנסת, למנחה, ערבית, ושחרית. מנורת (זיכרון), דלקה בבית הכנסת על חשבונם במשך כל השנה, נתנו הרבה צדקה. בבית

הכנסת ישבו עם האבלים, במקום המיועד רק למי שנמצאים בשנת האבל על קרוביהם. קנו את ההפטרה של מרבית שבועות השנה, כשלא היו אחרים שיקנו. שלושת האחים התקינו על הקבר מצבה שבה נכתב שמו של הסניור אבא, ותאריך המוות.

אני, משה א' אריה השני, כשהייתי בווידין בשנת 5633 (1873), שהייתי בביתו של סניור רפאל אריה, ודברנו על ביוגרפיה למשפחת אריה. הוא סיפר לי שבבית העלמין היהודי מצאו על מצבת אחד הקברים כיתוב שתכף ומיד ניתן לקרוא בו רק "אריה" וכן "5550" (1790) הכול כתוב באותיות עבריות בכתב מרובע. כך שלפי מצבה זו יכולתי להסכים שבאמת זהו קברו של סניור משה א' אריה, הראשון שבא לווידין ובנוסף, שהוא אכן נפטר באותה השנה.

שלושת האחים המשיכו בעסקיהם כמקודם מאוחדים מאד, אלא שבשנה זו לא עשו אף לא נסיעה אחת. עברו להם כמה חודשים מאז מותו של הסניור אבא, ובהסכמת שלושת האחים בדקו את המאזן ומצאו אותו מאד משביע רצון, כזה שלא ציפו לו. הם ערכו שוב חוזים כדי להפוך לשותפים ולהמשיך את העסק בחלקים שווים. כמו-כן הונהג חשבון נפרד להוצאות אחזקת הבית, שהרי להוצאותיהם הבלעדיות, כבר היה לכל אחד חשבון נפרד עוד בזמנו של הסניור אבא.

לא היה מי שידע לומר לי אם לאחים הגדולים היו בנים, בנות, מעט או הרבה.

5551 (1791) תחילת הסוף – שמואל נשדד בדרכו לקונסטנטינופול

בשנת 5551, בה הסתיימה תקופת האבל על אביהם, נמשכו עסקי החנות. הסניור אברהם דיווח לאחיו הגדול, מנהל החנות, על מחסור גדול ברבות מן הסחורות שבחנות. בשל כך החליטו לבצע את הנסיעה, אותה לא ערכו בשנה החולפת. וכך היה, אספו סכום גדול מאד של כסף וכעבור מספר ימים סניור שמואל יצא למסעו.

באותם הימים לא היו עיתונים, לא טלגרף אף לא דואר ישיר ולא ידעו כלום ממה שעובר על ארצם. באסונם ולמפח נפשם, פגשו בדרך חבורת שודדים, ולמרות שהיו מלווים בשומרים תורכים חמושים היטב, אלה לא יכלו לעזור כלל. השודדים גנבו את כל כספם והשאירו אותם אפילו בלי האפשרות לשלם כדי לסוב לאחור ולשוב לווידין. כך שניתן להבין היטב באיזה מצוקה נמצאו. מצד שני, נהיה עוד יותר גרוע, כשחבורות גדולות של מהפכנים תורכים מתנדבים פשטו על גדת הדנובה, ויותר מזה פשטו על וידין, הרסו את העיר כולה וגזלו את כל הרכוש שמצאו בבתים כמו גם בחנויות, וכך שדדו גם אותם, השתלטו על הבית כמו גם על החנות של משפחת אריה מווידין, שהיו לעיי חורבות.

שיעור בהיסטוריה

כפי שמספרת ה-"תאריה עות'מאן א" (ההיסטוריה התורכית), באותה תקופה ב-1793-94 לספירת הנוצרים, התרחשו מלחמות עזות בין התורכים לרוסים, כשהרוסים כבשו את העיר טולצ'ה²⁰ והפיצו ארמדה תורכית שלמה. דבר שהביא להופעת כנופיות שודדים כאלה. משנכשלו, פנו התורכים בבקשה אל מעצמות אירופה, ואכן, פרוסיה, אנגליה ואוסטריה כפו על רוסיה לעצור את המלחמה. הושגה שביתת נשק ואחרי תשעה חודשים הושגו הסכמים שנחתמו ב- **יאסי**²¹. היה זה בתקופת הסולטאן סלים השלישי. התורכים נכשלו והפסידו את המערכה כי צרפת לא עמדה בהתחייבותה לספק להם את כל צרכי התחמושת של המלחמה. כמו כן באותה תקופה הייתה בצרפת המהפכה, ונכנס לכהונתו כנשיא הרפובליקה נפוליאון בונפרטה. אחרי שהפך לנשיא ערך הסכם חדש עם התורכים, ושלח לקונסטנטינופול קבוצת מהנדסים, קציני צבא וארטילריה רבים, וחיילים מלומדים וגם מומחים לבתי יציקה עבור מאגרי נשק. הוא שלח גם רבי אומנים לכל המכשירים הנחוצים ומשלוח תותחים (או כדורים), סה"כ 800 אנשים, שפיתחו וייסדו מצבורי נשק ובית יציקה. חוץ מזה ארגנו גדוד ארטילריה, גדוד פרשים וגדוד חיל רגלים של חיילים תורכים שאומנו בידי קצינים צרפתים. בנוסף, פקדו על בכירי היאניצ'רים להנהיג אימונים לחייליהם, כי עד אותה תקופה החיילים התורכים לא התאמנו כלל. (על אודות היאניצ'רים, שהיו תורכים, אכתוב בהמשך), **עלי פח'ה מטפטנלה**²² אחד היניצ'ארים הגדולים של אלבניה, אסף ארמאדה גדולה **בשקודרה**²³ ויצא **למוראיה**, ונלחם מלחמה גדולה. כל היניצ'ארים של תורכיה היו מוכנים לצאת לעזרת הסולטאן סלים השלישי. אלא שנפוליון בונפרטה לא הרשה זאת, והבטיח לסולטאן שיפעל לטובתו בדרך אחרת, וכעת הסולטן חייב לחתום על חוזה ההסכמה. לפי ההסכם שנערך ב- **יאסי**, הרוסים קבלו את כל **קרים**, **קופן** ו**בסרביה** ולתורכים נשאר רק **בוגז דה סונה**. כשראה זאת הסולטאן סלים השלישי הוא בכה כשאישר את ההסכם. עוד באותו יום הוא הסתלק מן הכתר והשאירו לסולטאן מוסטאפה הרביעי, בנו של הסולטאן עבדול חמיד. ואחר כך נפוליון ערך הסדרים נרחבים עם פרוסיה, אוסטריה, איטליה, ספרד ורוסיה, הכול לטובת התורכים.

הרס וחורבן, המשפחה מתפצלת ויוצאת שוב לנדוד

כשחזר סניור שמואל מהמסע בו נשדד בידי השודדים וראה גם כל מה שקרה בבית, כולם כאחד בכו בצער גדול בראותם לאיזה דרגה הגיעו. אך שוב,

²⁰ עיר נמל על גדת הדנובה בדרום מזרח רומניה

²¹ עיר במזרח רומניה

²² הפאשה ששלט ביואנינה בסוף המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19. ידוע גם בכינויו **עלי פאשה מטפלנה**, **עלי**

פאשה מיואנינה והאריה מיואנינה. בטורקית - **Tepedelenli Ali Paşa**

²³ עיר גדולה בצפון אלבניה

בסבלנות, חזרו לנחם אחד את רעהו, בתקוה שיוכלו לשוב לעמלם. אבל לא כך היה, המורדים התמידו במעשיהם וגם כל האיניצ'רים²⁴ התקוממו וגרמו להרס גדול יותר מקודם, ובני משפחת אריה נותרו חסרי כל לגמרי מכל הבחינות. בקושי יכלו להתפרנס והמצוקה היתה גדולה מאד. כך זה נמשך שלושה ארבעה חודשים ולאחים כבר לא נשאר צבע בפנים, הם היו מאד חלשים, וכך גם נשותיהם וילדיהם. היו אלה הנשים, שללא בושה יצאו לשווקים לחפש להרוויח ממה שניתן. הן לקחו כביסה מאדונים כלשהם ומבתי מלון, כיבסו אותה, וכך הרוויחו משהו כדי לעזור בהוצאות הבית, שטפו רצפות בבתי סניורים, ובישלו לחתונות. בקיצור, הנשים כולן היו יוצאות כל יום כדי למצוא פרנסה, ככל הניתן. כשראו בעליהן את הדברים האלה הם בכו, היו מלאי חרדה ולא ידעו איך לעזור. יום אחד, קרא סניור שמואל, האח הגדול, לאחיו הצעירים כדי להתייעץ איתם איך למצוא אפשרות לחייהם בעתיד. כשהתכנסו, זרם דמעות זלג מעיני שלושת האחים בגלל הזמנים שעברו וכל הרעות שבאו עליהם עד כה. סניור שמואל סיפר להם על מחשבותיו, שבעיר וידין לא תהיה להם שום תקוה לעתיד טוב יותר, והרעיון שלו היה:

"ללא דיחוי נוסף, נלך כל אחד מאתנו לחפש מקום שבו נוכל לחיות בכבוד ונשותינו לא תלכנה מבית לבית לעבוד כדי לפרנס אותנו. אני נחוש בדעתי זו ואתם למדו את הדבר, ותעשו את מה שייראה לכם כעדיף. מתוך צער גדול מאד, אלו דברי לכם. יש לנו צורך לבכות בקול גדול ביותר על החורבן שבא עלינו, ומלבד זאת לבכות עוד יותר את האבדן שהיה לנו בשנה שחלפה, עם לכתו של האיש האהוב עלינו כל כך, אבינו משה א' אריה".

שלושת האחים נשנקו עד כדי כך מהבכי, שהיו צריכים לבוא אנשים מבחוץ כדי להפריד ביניהם. כך הלכו שלושתם הביתה מבלי שהיה להם עוד כוח לצאת לשוק.

סניור שמואל עשה מאמץ להשיג מעט כסף, אותו השאיר לאשתו לצרכי כלכלתה ותוך מספר ימים יצא לרומניה, אל טורנו סברין. כמוהו עשה גם הסניור אברהם, שהשתדל והשיג 20 גרוש, מהם השאיר 10 לאשתו, ועם 10 גרוש יצא מווידין והלך ברגל לסופיה. סניור יצחק נשאר בווידין. מזאת אנו למדים ששני האחים היו יותר אמיצים והייתה להם הערכה עצמית. וכפי שנקרא בהמשך, שני האחים יפיקו תועלת מהחלטה זו, בעוד שלסניור שנשאר בווידין לא היו התקדמויות גדולות.

האח הגדול סניור שמואל, שנסע לטורנו סברין שברומניה והסניור אברהם שנסע לסופיה, היו מאד אמיצים ומלאי תקווה גדולה, שיצליחו

²⁴ במובן המילולי: חייל חדש, בשימוש השלטוני: חיילים ביחידות בחיל רגלים בצבא הטורקי שגויסו בחובה ואף בכפייה מתוך האוכלוסייה הנוצרית ברחבי האימפריה העות'מאנית.

במשימותיהם. גם נשותיהם נפרדו מהם באומץ רב, וברכו אותם בדרך צלחה. שני האחים חיבקו ונישקו את נשותיהם וילדיהם ולאחר שהזילו שפע דמעות, יצאו הגברים לדרכם.

**כאן מסתיים הפרק הראשון של הביוגרפיה,
ובו אירועים מתולדות חיי סניור אברהם אריה הראשון,
בעת שהותו בווינה ובווידין עם אביו ואחיו. המשך הביוגרפיה:
בעיר סמוקוב, אליה הגיע סניור אברהם אחרי סיום הפרק של ווידין.**